

הדף היומי

מדרשית הדף היומי

הבית הרוחני שלך

עלון יומי ללומדי הדף היומי יו"ל ע"י "מדרשית הדף היומי פ"ת"

מסכת ברכות - דף יט

!!! מקום זה מיועד להנצחה !!!

עיונים על הדף

תנורו של עכנאי

בין המקומות שגזרו נידוי מחמת כבוד החכמים מנו בגמ' את המעשה בתנורו של עכנאי. ומעשה זה עמוק ומרומם, במחלוקת החכמים עד שביקשו שפמליא של מעלה תכריע במחלוקת.

ויסוד ביסודות האמונה טרם בעל החינוך להאריך בספרו (מצוה תצ) וייסד בעקרי הדת והאמונה, ונביאו כמעט כלשונו.

ועל דרך האמת והשבח הגדול בזאת המצוה אמרו זכרונם לברכה לא תסור ממנו ימין ושמאל, אפילו יאמרו לך על ימין שהוא שמאל ועל שמאל שהוא ימין לא תסור ממצותם, כלומר שאפילו יהיו הם טועים בדבר אחד מן הדברים אין ראוי לנו לחלוק עליהם אבל נעשה כטעותם, וטוב לסבול טעות אחד והיה הכל מסורים תחת דעתם הטוב תמיד, ולא שיעשה כל אחד ואחד כפי דעתו שבזה יהיה חורבן הדת וחלוק לב העם והפסד האומה לגמרי. ומפני ענינים אלה נמסרה כוננת התורה אל חכמי ישראל, ונצטוו גם כן שיהיו לעולם כת מועטת מן החכמים כפופה לכת המרובה הזה, וכמו שכתבתי שם במצות להטות אחרי רבים.

והביא את מעשה תנורו של עכנאי, וביאר בדברי אליהו הנביא לרבי נתן, במחלוקת הזה שהיה לרבי אליעזר עם חבריו האמת היה כרבי אליעזר וכדברי הבת קול שהכריעה כמותו, ואף על פי שהיה האמת אתו בזה, ביתרון לפולו על חבריו לא ירדו לסוף דעתו ולא רצו להודות לדבריו אפילו אחר בת קול, והביאו ראיה מן הדין הקבוע בתורה שציותנו ללכת אחרי הרבים לעולם אין יאמרו אמת או אפילו טועים, ועל זה השיב הבורא ברוך הוא נצחוני בני, כלומר אחר שהם נוטים מדרך האמת שרבי אליעזר הוא מכיון בזה את האמת ולא הם, והם באים עליו מכח מצות התורה שצויתם לשמוע אל הרוב לעולם, אם כן על כל פעם יש להודות בפעם הזאת כדבריהם שתהיה האמת נעדרת, והרי זה כאילו בעל האמת נצוט.

האם נדחה איסור 'בל תשקצו', באופן שיש כבוד הבריות?

דנו בגמ' בארוכה מכמה וכמה מקורות, שאיסור לאו חייבים להישמר ולהיזהר מלעבור עליו אפילו בכה"ג שיש כבוד הבריות וכד', שהרי אמר הנביא "אין חכמה ואין תבונה ואין עצה לנגד ד'", במקום שיש חילול ד' אין חולקים כבוד לרב.

ובמהלך הגמ' חילקו, שיש מקומות שביטול נעשה בשב ואל תעשה, באיסור דרבנן לא גזרו וכו'.

בגמ' במכות (טו, ב) אמרו, אמר רב אחאי המשהה את נקביו עובר על "לא תשקצו". מבואר שיש איסור לאו בשיהיו נקבים. האם מותר להשהות נקביו באופן שיש כבוד הבריות. יכול להיות באופנים שקוראים לו לעלות לתורה ובאותה עת צריך להיפנות, או שמעוניינים לברך ברכת המזון והוא המשלים לזימון וכל כה"ג.

בגמ' בגיטין (א, ט) אמרו, אמר רבי חיאי ש דברים שהנזהר בהם לא יבא לידי חולי מעיים, אחד מן הדברים "ואל תשהה עצמך בשעה שאתה צריך לנקבין". וצריך תלמוד מדוע נזקקו להביא דבר זה בגמ' מחמת ענייני דרך ארץ והנהגות טובות ומועילות וכו', הרי לפנינו מהגמ' במסכת מכות הנזכרת, המשהה את נקביו עובר בלא תשקצו.

ואמנם נחלקו הראשונים האם איסור זה מהתורה או מהפסוק הוא אסמכתא בעלמא, דעת היראים (עו מצוה קנא) ובסמ"ק (פ) ובשערי תשובה (שער ר' ארצ) נקטו שדרש פסוק זה הוא מן התורה וא"כ איסור השהיית נקביו מהתורה. אבל הריטב"א במכות הביא שכל הראשונים נקטו שזה איסור דרבנן והפסוק משמש רק בתורת אסמכתא.

בספר הקובץ על הרמב"ם (דעות פ"ד הא') למד שנקטו בגמ' את העניינים המועילים לגוף ונכון הדבר שיש לאיסור השהיית נקביו מחמת איסור ודינא דגמ' אולם בסוגיא באו ללבן שמירת הגוף והנפש.

בסדר משנה תירץ עוד, שיש אופנים שאינו עובר על בל תשקצו אם אינו מתאוה ויכול להשהות בעצמו וכן נדחה מחמת כבוד הבריות וכו', אולם בכ"ז אמרו בסוגיא לפנינו מצד שמירת הגוף והנפש יש להזהר מלהשהות נקביו.

למדנו מדבריו, שאמנם יש אופנים שמצד מחמת כבוד הבריות יוכל להיחיות האיסור של 'בל תשקצו' שהרי מה שאינו נפנה זה קרוב לשב ואל תעשה, ולא ביטול בקום ועשה, אבל יש עוד הלכה של שמירת הגוף שאסור להשהות נקביו במ"ב בהלכות תפילה (צ"ט) פרט כמה וכמה הלכות בנוגע לאדם שאסור להיפנות לאחר שהתחיל בתפילה, ושם בסמ"א הביא שנחלקו הרשב"א והתרומת הדשן במתפלל ביחיד, אבל במתפלל בציבור משום כבוד הבריות יוכל להמתין עד שייים להתפלל.

ודברים ברורים כתב במ"ב (ג, סק"א) שהאיסור בל תשקצו נדחה מחמת כבוד הבריות כגון המשהה נקביו עד שימצא מקום עובר.

סיכום הדף

נושא היום: לדבר על המיתם. איסור לדבר על ת"ח אפילו לאחר מיתתם. איסור לאו לא נדחה.

לדעת רבי יצחק, אין איסור לספר דברי גנאי על המת, **וא** מחמת שאין המתים יודעים מדבריו. **וי"א** משום שלא אכפת להם. המדבר על ת"ח הקב"ה טובע עלבונו, והראיה ממה **שאמר רב פפא,** שהיה אדם שדיבר על שמאל ונפל על ראשו קנה ופגע בראשו והרגו. **ואמר ריב"ל** ההדבר על ת"ח אחר שנפטר נופל בגיהנם שנאמר "והמתים עקלקלותם יולכים ד' את פועלי האון שלום על ישראל", **היינו** מי שמטה את מעשי הצדיקים לרעה, אפילו שאין הצדיק כבר בעולם, יתבע הקב"ה עלבונם.

אמרו בבית מדרשו של רבי ישמעאל, אם ראתי ת"ח עושה עבירה על תהרור אחריו בודאי עשה תשובה. **אבל** בהלכות **ממונות** מותר להרר אחריו עד שישב את הממון. **אמר ריב"ל** בכד' מקומות שנינו במשניות שבי"ד מנדים מחמת כבודו של רב. **שאל ר"א** היכן מוזכר, אמר לו צא ולמד. **הנמ' מסיקת** שריב"ל מנה כד' מקומות היות ודימה את המקומות שחז"ל התבטאו בצורה קשה. **ור"א מצא ג' מקומות בלבד** היות ומנה רק את הדברים המפורשים, **א. עקביא בן מהללאל** אמר שאין משקים במי סוטה את הגירות ושפחה משוחררת, **ולדעת רבנן** משקים והביאו לו ראיה ששמעיה ואבטליון השקו [1] שפחה משוחררת, **אמר להם,** היות והם היו גרים השקו אותה. **ונידו אותה** שזלזל בשמעיה ואבטליון לאחר מיתתם, **ובשעה שנפטר** שקלו את ארונו באבנים. **ב. אמר רבי יהודה** זה לא היה מעשה בעקביא בן מהללאל, שהרי היה אדם גדול בחכמה ובטהרה וביראת חטא, אלא נידו את אלעזר בן חנוך היות וזלזל בגטילת דים. **ג. שלח שמעון בן שטח לחונו המעביל** שמן הדיו היה צריך לנדונו שכיבדו זלזל כלפי מעלה שהטירח בבקשת הנשמים, וכבוד המקום כבוד הרב.

יש עוד מקומות שזכר בברייתא, א. ששמעון בן שטח רצה לגזור נידוי על תודוס איש רומי שהאכיל גדי צלוי שלם בליל הפסח, ועבר על דברי החכמים שאמרו שאין אוכלים דבר זה שנראה כקודשים בחוץ. **ב. מעשה 'תנורו של עכנאי'** היינו תנור חרס שנטמא ושברו בצורה של חלילות ואח"כ חיברם בטיט, לר"א טהור. ולרבנן טמא. **אמר רבי יהודה** הקיפו תנור זה בהרבה הלכות כעכנאי היינו נחש, ופסקו שהוא טמא. **וכל טהרות** שטיהר ר"א שרפו, ונידו אותו. ולא מנה משנה זו כיון שביאורה בברייתא.

בהלכות הוצאת המת, העוסקים בקבורה וכו' התבאר שפטורים מק"ש, **ואמרו** שלא יוצאו את המת קרוב לזמן ק"ש, **אם הוציאו** את המת והגיע זמן ק"ש, ממשיכים בהוצאתו. **ותלמיד חכם** מותר להוציא סמוך לזמן ק"ש, כמו שהוציאו את רב יוסף.

בזמן הספד הנעשה בבית המת קודם הקבורה, **יצאו** אחד ויקראו ק"ש. **אם המת נמצא בבית אחר,** מותר להם לקרוא ק"ש, והאבל **מצדיק את הדיו,** ואומר "רבנו העולמים הרבה חטאתי לפניך ולא נפרעת ממני אחד מני אלפי יהי רצון מלפניך ד' אלקינו שתגדור פרוצותינו ופרצות כל עמך בית ישראל ברחמים". **אביי סובר** שאין לומר "ולא נפרעת ממני וכו' שאמר רבי יוסי שאין לפתוח פה לשטן, היות וזו מידת קטרו, המקור שאמרו אנשי ירושלים שדומים לסדום" כמעט כסדום היינו, **והפסוק** חזר על דינם ודימה אותם לאנשי סדום "קציני סדום".

לאחר קבורת המת שעומדים לשורת נוחם האבלים, אם יכול להתחיל ולגמור ק"ש קודם שיגיעו לשורה, יקרא. ואם לא יספיק, לא יתחיל. **ומסקנת הגמ',** שאם יכול להתחיל פרק אחד או אפיו פסוק אחד ולסיימו, יאמר.

העומדים בשורה, **הפנימים** שראוים פני האבל והם המדברים עמו, פטורים מק"ש, **החיצוניים,** חייבים. **לדעת רבי יהודה,** מי שבא מחמת האבל פטור מק"ש, והבאים לראות חייבים.

אמר רבי יהודה אמר רב, איסור נולאים שהוא 'לאו' דוחה כבוד הבריות ופושט בגדו אפילו בשוק, שנאמר "אין חכמה ואין תבונה ואין עצה לנגד ד'". **ואמנם** למדנו שהאבל שחזור מבית העלמין בדרך טמאה, משום כבודו הולכים עמו, ביארו שאין זו דרך שמתמאה מהתורה שהרי התבאר שבאיסור לאו לא חולקים כבוד לרב, **אלא ביאר רבי אבא** שזה 'בית הפרס' היינו שדה שאבד בה קבר וכבר נחרשה השדה שטומאתו רק דרבנן. **ואף נלבי אכילת פסח** התייר **רב יהודה בשם שמואל** ללכת ולנפת, ואם לא ראה עצם תולה שטיהר, **ועוד אמר רב יהודה בר אשי בשם רב,** שאם אנשים הלכו על בית הפרס, טהור.

אמר רבי אלעזר בר צדוק, למרות שהיה כהן הם היו מדלגים על ארונות קבורה [2] לקראת המלכים, והרי יש איסור מצד 'אין חכמה ואין תבונה'. **ביאר רבא,** שאין כאן טומאה מהתורה, שהרי מהתורה אוהל שיש בו חלל טפח אינו מטמא את האדם שמהאיל עליו. ורוב ארונות יש בהם חלל טפח. אלא שחז"ל חששו וזדו על כל ארונות משום חלק מהארונות שאין בהם חלל טפח, **ומשום** כבוד מלכים לא גזרו רבנן.

כבוד הבריות דוחה לא תעשה שבתורה, ומדוע לא אומרים 'אין חכמה ואין תבונה', **ביאר רב בר שבא,** כל הלאים לא נדחים מחמת כבוד הבריות, ומה שאמרו שנדחה היינו רק איסורים דרבנן והכוונה שיש בהם 'לא תסור מן הדבר אשר נידו לך'. **תמהו השומעים** שהרי אם זה איסור שחז"ל דרשו הרי הוא מוגדר לאיסור תורה, **אלא ביאר רב כהנא,** כל איסורי חכמים שלמרות שחייבים מן התורה לקיים דרבנן שהרי נאמר 'לא תסור', מ"מ במקום של כבוד הבריות רבנן לא גזרו.

כחן פטור מהשבת אבידה, שנמצא בבית העלמין. **ותלמיד חכם** פטור מאבידה שאינה לפי כבודו. וכן אם ההתעסקות באבידה גורמת לו הפסד ממון יוצר מדמי האבידה פטור, **ולא אומרים** 'אין חכמה ואין תבונה', **ביאר** משום שהתורה התיירה דברים אלו בפירוש בזמן שאמרה "והתעלמת מהם". **ולא לומדים לשאר איסורים,** היות ובדרכי הלימוד לא לומדים איסורים ממנונות.

לצורך איסור להיטמא למתים כלל אף לא לקרוביו, בכ"ז למדו ממה שנאמר עליו להיטמא 'לאחותו' שלמת מצוה נטמא היות כבוד הבריות למרות שמתדה מצוות פסח או מילה, **ולא אומרים** 'אין חכמה ואין תבונה', היות ובמפורש רבתה טומאתו מ'ולאחותו', **ולא לומדים לשאר איסורים** כיון שננטמא, ופסח ומילה מתבטלים בשב ואל תעשה.

הארות

[1] ע"י רש"י ותוס', והביאו עוד ביאור שהקשו אותה 'דוגמה' של מי סוטה ולא מים אמתיים.
[2] תוד"ה מדלגין, דנים לפי שיטת רש"י ש'גולל' הכוונה כיסוי הקבר והוא מטמא באהל, א"כ איך היה מדלגים. והאריכו בטומאת הקבר.